

HRVATSKI ŽARGON ILI HRVATSKI ŽARGONI?

(uz *Rječnik hrvatskoga žargona* Tomislava Sabljaka)

Krajem 2001. godine književnik Tomislav Sabljak objavio je u izdanju zagrebačkoga nakladnika VBZ-a *Rječnik hrvatskoga žargona*. Knjiga je plod njegova dugogodišnjega (životnoga) interesa za nestandardne jezične izraze. U rječniku je terenskim radom i izborom iz literature prikupljeno više od 26 000 natuknica (uključujući i frazeme) koje većinom ne pripadaju standardnomu jeziku.

Sabljakovu fascinaciju postojanjem jezika nesputana eksplicitnom normom možemo kontinuirano pratiti od 60-ih godina kada je počeo prikupljati supstandardni leksik, a rezultat je toga bio *Rječnik šatrovačkoga izraza* (1981.) u kojem je zabilježeno oko 5000 leksičkih jedinica zagrebačkoga područja.

Novi je rječnik veći, ima 376 stranica, i sadrži dva predgovora u kojima autor daje teorijsku podlogu izradi rječnika. Prvi je predgovor prenesen iz *Rječnika šatrovačkoga izraza* (1981.), koji autor smatra prvim izdanjem, a drugi je napisan za *Rječnik hrvatskoga žargona*. Dok u predgovoru prvomu izdanju autor govori isključivo o šatrovačkom govoru Zagreba, u predgovoru ovoga rječnika okrenuo se i govoru drugih urbanih skupina.

Sama građa rječnika svrstana je u dva dijela abecednim redom. Prvi dio čini prikupljena građa koju je autor pokušao leksikografski usustaviti, a drugi je dio indeks već postojećih natuknica prvoga dijela. Razloge takve podjele autor ne navodi u predgovoru. U prvom dijelu rječnika natuknica je žargonizam, a desna strana, tj. obrada, trebala bi biti na standardom jeziku, pri čemu ima i odstupanja. Drugi dio rječnika navodi sinonimne nizove za iste pojmove. Pretpostavljalo bi se da su svi žargonizmi iz abecednoga dijela našli svoje mjesto u sinonimnim nizovima, ali to nije tako. Uzmimo prvi primjer koji nalazimo u indeksu. To je natuknica *abortus* koja u žargonu glasi: A. B., *abić*, *abortiška*. Glagol *abortirati* ne navodi se u indeksu, iako u prvom dijelu rječnika ima glagol *propupčiti* u značenju 'pobaciti, abortirati'. Pro-

pupčiti je ipak u indeksu, ali pod natuknicom *pobaciti*, *abortirati*. Pri tom se naravno ne razlikuje značenje tih dvaju glagola. Za izradu lijeve strane indeksa nisu razrađeni kriteriji pa su tu svoje mjesto našle i čitave definicije, npr. *đak/student koji uči za ispite* – kampanjac. Taj primjer inače zorno pokazuje svojevrсну potrebu za žargonizacijom koja nastaje kao rezultat ekonomizacije jezika.

U predgovoru je ostalo dosta neobjašnjena. Da su obrazloženi leksikološki pristupi žargonizmima, njihovo razgraničenje prema drugim “izmima”, te leksikografski postupci za izradu ovoga rječnika, bilo bi manje nejasnoća, pitanja i prigovora s leksikografskoga stajališta.

Vidljiva su autorova lutanja u nazivlju između šatrovačkoga govora i žargona – rječnik je nazvan rječnikom žargona, a na dnu naslovnice piše šatrovački (slang, argo). Problematika leksičke raslojenosti standardnoga, a pogotovo nestandardnoga leksika nije jednostavna. Granice između žargona, šatrovačkoga govora i kolokvijalnoga nisu uvijek jasno određene jer postoje brojna preklapanja. Kroatistička literatura nema razrađene kriterije za određivanje granica među njima.

Pod žargonom danas se razumijeva supstandardni specijalni govor pojedine socijalne skupine ljudi povezanih statusno i strukovno, koji se tim govorom razlikuju (hotimice ili nehotice) od ostatka društvene zajednice. U njegovu formiranju i opstanku veliku ulogu imaju i kriteriji: spol, razina obrazovanja, životna dob, ali i teritorijalna pripadnost, pogotovo što su žargoni vezani uz urbane sredine koje se inače razlikuju svojim vernakularima. Tako žargonima bivaju govori ne samo pojedinih socijalnih zatvorenih skupina, npr. zatvorenika, prostitutka, lopova, narkomana, dilera, navijača na stadionima, nego i otvorenih skupina, npr. učenika, studenata i pojedinih profesija, npr. umjetnika, liječnika, profesora, sveučilišnih asistenata, mehaničara, kuhara, a u novije vrijeme računalaca, osobito hakera. Njegovo usmeno prenošenje nije bitan kriterij određivanja jer se može ostvariti i u neformalnoj, privatnoj prepisci (privatne bilješke, pisma, elektronička pošta, “razgovori” na internetu, dnevnicima). Budući da suppostoji žargon hakera, zagrebačkih srednjoškolaca, splitskih pučkoškolaca itd., ne može se ni govoriti o jednom hrvatskom žargonu, nego samo o mnogo pojedinih žargona. Stoga je i naslov rječnika više nego upitan, a i leksička građa koja je objedinjena ne daje pravu sliku raslojavanja žargonskoga leksika u hrvatskom jeziku.

Šatrovački se u shemu supstandardnoga govora uklapa općenito kao govor ulice, često deklasiranih društvenih skupina. Pri tome vidi-

mo jednu hijerarhiju supstandardnih odnosa u kojoj se šatrovački nalazi na nižoj stepenici od žargona.

U stalnom procijepu između sociolekta i idiolekta s čestim dijalektnim primjesama žargon je tema koja zahtijeva vrlo preciznu teorijsku eksplikaciju, koja još uvijek neće biti dovoljna za praktično, tj. rječničko povlačenje strogih granica između leksičkih jedinica koje pripadaju navedenim jezičnim slojevima. Budući da smo svjedoci da se u nas rječnici rade još uvijek jako dugo, da se u njih ulaže velik trud, šteta je što izlaze s previše leksikografskih nedostataka. Ovomu rječniku nedostaje leksikološka rasprava o žargonizmima, a u obradu je trebalo unijeti više podataka o značenju, o upotrebi, o stilskoj vrijednosti, pa i o vremenskoj raslojenosti. Tada bismo mogli vidjeti jesu li u sinonimnom odnosu sve leksičke jedinice koje su navedene u indeksu, ali i procijeniti preklapanja s ostalim leksičkim slojevima.

Rječnik bi dobio na vrijednosti da su primijenjeni neki uobičajeni postupci u leksikografskoj obradi, npr.:

- a) natuknice je trebalo akcentuirati i popratiti ih odrednicama (gramatičkim, etimološkim, stilskim, oznakama stava /pejorativno, odmilja, ironično, vulgarno.../);
- b) značenja natuknica trebalo je iscrpno oprimjeriti, što je prijeko potrebno u ovakvim rječnicima jer je dobar dio žargonskoga značenja uhvatljiv samo u kontekstu;
- c) u slučajevima preuzimanja natuknica ili primjera iz literature, s televizije ili novina potrebno je navesti odgovarajući izvor i pripadajući kontekst;
- d) posebno treba voditi računa o registru kojemu pripada svaka pojedina natuknica i u obliku odrednice to naznačiti;
- e) povezivanje sinonimima bez potrebne definicije, što se u rječniku smatra sinonimnim odnosom i bez popratnih podataka o njima u ovakvu tipu rječnika biva slabo funkcionalno jer svaki sinonim iz niza nosi dio kontekstualnoga značenja i registra nespecifičnoga za ostale članove niza (*dipiti, zdipiti, ćopiti, mazniti, dignuti, otuđiti, ruknuti, popaliti*).

Žargonski je govor uvijek svojevrsna oporba prema standardu. Iako je nekada bio isključivo tajni govor namijenjen sporazumijevanju unutar zatvorene skupine korisnika, danas se on vrlo često prelijeva preko granica omeđene skupine i ulazi u široku uporabu. Promjene u žargonskom leksiku odvijaju se brže nego u bilo kojem drugom jezič-

nom segmentu. Leksički fond brzo zastarijeva, a svaka nova socijalna i dobna društvena skupina teži stvaranju novoga žargonskoga izraza. Rječnici su općenito zastarjeli čim iziđu, a rječnik žargonizama pogotovo jer se njegov leksički fond brzo izmjenjuje. Mnogi žargonski leksemi iz ovoga rječnika nisu više u aktivnoj upotrebi, jer autorovo pamćenje i prikupljanje traje kontinuirano četrdesetak godina, što nam se samo na prvi pogled može činiti nedostatkom, ali kada se bolje promisli, takav bi nam popis mogao pružiti uvid u povijesni razvoj žargonskoga leksika kada bi uza se imao odgovarajuću obradu. Stoga bi podatak o vremenu bilježenja uz podatak o podrijetlu (u kojoj je skupini govornika zabilježen) bio dragocjen za daljnja istraživanja.

Međutim, dobar dio žargonskoga leksika žilavo odolijeva vremenu i probija se do svoga mjesta u standardu. Nekonvencionalni izraz pokazuje svoju težnju ka univerzalizaciji, širi se izvan granica skupine, prelijeva se u opći razgovorni leksik pa funkcionalno postaje dio standarda (*kužiti, koštati* npr.). Postoje u standardu i više nismo svjesni njihova žargonskoga porijekla (npr. *mlačnjak, klinac, slinavac, nakresan, maher, zezati*).

Neke riječi s vremenom prestaju biti žargonizmi. To znači da su se aktivno uklopile u razgovorni stil standardnoga jezika svojom prepoznatljivošću velikoj većini neke govorne zajednice ili su nestali zbog svoje neprihvaćenosti, prevelike individualizacije u tvorbi ili neasocijativnosti (*razgovorni okazionalizmi*). Kada riječ postane poznata gotovo svakomu korisniku iste jezične zajednice, prestaje biti žargonizmom, što se najbolje vidi u jeziku mladih.

Analiza riječi iz ovoga rječnika pruža spoznaje o žargonu uopće i o tvorbenim mehanizmima u žargonskom leksičkom sustavu, bilo uzualnim ili okazionalnim. Međutim, tvorbu žargonizama ne treba promatrati odvojeno od tvorbe općega standardnoga leksika. Pozornost treba usmjeriti na sam proces žargonizacije koji je iskoristio već postojeća sredstva suvremenoga tvorbenoga sustava. Svi prefiksi i sufiksi koji su tvorbeno plodni u standardu plodni su i u žargonu. Ipak se može s punim pravom govoriti o žargonizaciji kao marginalnom, no ipak aktivnom načinu tvorbe riječi u suvremenom hrvatskom jeziku. Novi ekspresivni žargonski leksemi prošli su kroz filter standardnih tvorbenih morfema, koji su preuzeli ekspresivnost iz ranijih kombinacija u kojima su se našli.

Autor u predgovoru ovoga rječnika navodi načine stvaranja žargonizama. To su postupci: metateza (ona je više obilježje šatrovačkoga govora jer služi za razne igre riječi), sufiksacija (koristi se invenatarom

standardnoga jezika), skraćivanje riječi (težnja za ekonomijom nije samo žargonska ili šatrovačka pojava, već opća težnja razgovornoga stila), preuzimanje i adaptacija stranih riječi (standardu vrlo prihvatljiva pojava), stvaranje hipokoristika (nema ništa u sebi specifično žargonsko, već razgovorno) i supstitucije – zamjena standardnoga naziva (tu je bitna asocijativna podloga za stvaranje žargonizma).

Žargonizacija bi pretpostavljala samo sljedeće:

1. već postojeći leksemi (prisutni u standardu) šire svoje značenje žargonskom uporabom (*vonjati, zabrljati, lipsati*)
2. novi se leksemi tvore dodavanjem postojećih tvorbenih morfe- ma drugim osnovama, pri čemu upravo ti tvorbeni morfemi, vi- še nego nove osnove utječu na ekspresivnost izraza (npr. *gnja- vator, snagator, radoholičar, pušiona, gastić, frikčina, kožnjak, crnjak, crnčuga, filmadžija, krimić, ljubić, superiška*).

Također, trebalo je pri izradi rječnika više pozornosti pokloniti mehanizmima semantičke transformacije koju riječ prolazi pri prijelazu iz općega standardnoga leksika u žargonski i tek tada naznačiti for- malne tvorbene modele. Ne smijemo zanemariti činjenicu da su žar- goni vrlo otvoreni prihvaćanju velikoga broja posuđenica koje s vreme- nom mogu ući u opći aktivni leksik.

Najveći su izazov korisnicima ovoga rječnika upravo one natuk- nice koje su izrazito žargonske, tj. u kojima nije transparentna njihova semantička preobrazba. Važno bi za ovu knjigu ipak bilo proučavanje vrlo živoga transfera riječi između različitih idioma istoga jezika.

Pri listanju rječnika nameću nam se još neka pitanja. Jedno je ono o autentičnosti informanata i izvora. Autor u predgovoru navodi imena, tj. nadimke informanata, što za potrebe ovakva rječnika nije dovoljno. Da bismo imali potvrdu o autentičnosti građe, trebalo je navesti uz imena informanata i njihovu životnu dob, preokupacije, možda zani- manje. A oznaka miljea u kojem se riječ javlja (navedena uz natuknicu) upotpunila bi sliku zastupljenosti pojedinih registara u ovom rječniku i uputila na slojevitost žargonskoga leksika.

Drugo je pitanje o kriterijima po kojima su izabrane natuknice, što također ne možemo iščitati iz predgovora. Već je na prvi pogled jasno da mnoge od njih u navedenim značenjima pripadaju općemu leksiku ili su opće razgovorne.

Posebna kriterijska zbrka ili pak nedostatak kriterija vidi se u oda- biru i obradi frazema. Neki su frazemi (npr. *bacati pijesak u oči* ili *ba-*

citi u kantu, iako nema tipično žargonskoga *baciti u kljun*) svrstani abecedno prema prvoj punoznačnoj riječi. Istodobno, frazem *pištati bubrege* stavljen je pod natuknicom *bubreg*, iako ona nema obradu jer nema žargonsko značenje. Frazem *džepni biljar igrati* obrađen je pod natuknicom *biljariti* jer se s njime slaže po značenju, ali je nejasno po čemu je frazem *bujnu maštu imati* ukljopljen u abecedu po pridjevu. Frazem *staviti bubu u uho* obrađen je uz frazem *bube u glavi*, ali nema frazema *imati bube u glavi*.

Treće je pitanje preklapanja žargonskoga leksika i dijalektizama. Autor u predgovoru priznaje da su mu dijalektizmi bili velik problem. Navodi da je u rječnik uklopio i izraze šatrovačkoga govora urbanih sredina: Splita, Dubrovnika, Zagreba, Osijeka, ali i regija: Istre, Like i Dalmacije. I dok u urbanim sredinama postoji opreka standardno : sup-standardno, nje nema na razini dijalekata (koji su jezik za sebe), pa samim tim ni regija. U obzir za obradu u ovom rječniku ušli bi samo oni dijalektizmi koji su nadrasli dijalektne granice i postali razumljivi na teritoriju izvan svoga primarnoga dometa, a uza sve to prošli i semantičku transformaciju. Pomalo je čudno da nakon mnogih godina provedenih u prikupljanju žargonskoga leksika i njegovu proučavanju, Sabljak smatra da za razliku od dijalekta koji "ima svoju akcentuaciju, fonetiku i morfologiju, govor jedne posebne društvene skupine ima samo tvorbu i rječnički sastav". To bi mu ujedno bilo i opravdanje za neakcentuiranje natuknica.

Namjenu ciljanoj publici autor je istaknuo u predgovoru. Rječnik je zamišljen kao popularno djelo pa je to možda i opravdanje zašto nije više pridonio lingvističkomu proučavanju žargonskoga leksika.

Sigurno je jedno: u prikupljanje građe za ovaj rječnik uloženi su veliki trud i entuzijazam. Zaintrigiranost autora i njegovih informanata žargonizmima očita je na svakoj stranici ovoga rječnika. Trebalo je jedino još malo pričekati s njegovim izdavanjem radi leksikografske ujednačenosti i bolje obrade. Možda će ovaj rječnik potaknuti leksikografe da se okrenu i nestandardnomu leksiku, koji je stvarnost naše svakidašnje komunikacije.

Barbara Kovačević